

TRABZON ÇEVRESİNDE TÜTÜN KAÇAKÇILARI VE KOLCULAR ETRAFINDA OLUŞAN ANLATILAR

Mustafa AÇA*

İskender KELEŞ**

Geliş Tarihi: Eylül, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

Coğrafi keşifler sırasında yeni dünyadan getirilen tütün, dünyanın önemli tarım ürünlerinden biri olmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde tütün, Osmanlı coğrafyasında da rağbet edilen bir tarım ürünü olmaya başlamıştır. Tüketimine dönük olarak aralıklarla yürürlüğe konulan yasaklara rağmen imparatorluk coğrafyasında ve ötesinde hızla genişleyen pazar, yeni Osmanlı coğrafyasında ekim alanlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde Doğu Karadeniz bölgesinde de yaygınlaşmaya başlayan tütün tarımı, yüzyıl sonra devletin politik ve iktisadi anlamda zayıf düşmesi sonucunda, hâkim unsurların devletin kaynaklarına el koyma eylemleri açısından stratejik bir ürün hâlini almıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı sınırları içindeki tütün tarımını, kurulmasını sağladıkları Reji idaresi ile kontrol altına alan Batılı devletler ve onlarla ilişkili finans çevreleri, tütün üreticilerine hükmetmeye başlamışlardır. Uygulanan baskılardan ötürü çaresiz kalan Anadolu çiftçisi, mahsulünü çoğunlukla kaçakçılara satmak zorunda kalmıştır. Kaçakçılıkla kolcular vasıtasıyla mücadele eden Reji İdaresinin tüm gayretlerine rağmen artan kaçakçılık faaliyetleri, Rejinin kapatıldığı dönemlerden sonra nispeten azalarak devam etmiştir. Sosyal ve kültürel hayatta önemli izler bırakan tütün, kaçakçılar ve onlarla mücadele eden kolcular, Trabzon yöresi manileri ve türkülerine konu olmanın dışında, anlatılarda da kendilerine yer bulmuşlardır. Birkaç nesil boyunca aktarılan bu anlatılara zaman içinde yenileri eklenebildiği gibi aynı anlatılar çeşitlenebilmiştir. Bu çalışmada Trabzon çevresinde alan araştırması ile tespit edilebilen tütün kaçakçılığı ile kaçakçılar ve kolcular arasında yaşanan mücadeleleri konu alan anlatılar; sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, tütün, kaçakçılık, reji, kolcu teşkilatı.

NARRATIVES SHAPED AROUND TOBACCO SMUGGLERS AND WATCHMEN IN TRABZON PROVINCE

Abstract

Brought from the New World during the geographical discoveries tobacco had become one of the major agricultural products of the World. In the 17th century, tobacco started to be an agricultural product in demand in the Ottoman geography. Despite the fact that, the consumption of tobacco is

* Yrd. Doç. Dr.; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaaca@hotmail.com.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, iskenderkeles61@gmail.com.

banned with acts brought into force at intervals, the rapidly expanding market in and around the imperial territories influenced the emergence of new tobacco plantations in the Ottoman territories. In the early 18th century, the tobacco production sought into the Eastern Blacksea Region of the empire. During the end of the century, tobacco became a strategic product as a result of the weakening of the state in terms of politics and economy, as the colonizing countries attempted to confiscate the sources of the empire. Starting from the last quarter of the 19th century, the Western countries and the financial circles in relation to them, who had controlled the tobacco planting with stage management (Reji) they established, started to dominate the tobacco producers. The Anatolian farmers, who were desperate because of this domination, had to sell their product to the smugglers. The smuggling activities, which gradually increased in spite of the efforts of the Reji management who tackled with the smugglers with the help of watchmen, continued at a low pace after the closure of Reji. Tobacco, smugglers, and the watchmen who tackled with them, became the subject matter of Trabzon folk songs, as well as folk narratives. While these narratives had been passing from generation to generation, not only some others were added within the course of time, but also the existing narratives had some variations. This study aims to analyze the narratives, gathered with the field studies around Trabzon, and mentioning the tobacco smuggling, as well as the struggles between the smugglers and the watchmen, in terms of their social, economic and cultural dimensions.

Keywords: Trabzon, Tobacco, Reji, watchman organization.

Karadağın üstünde

Ben kolciyim, kolciyim

Hakkini helal eyle

Dağlarda bi yolciyim

Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüzleşmek zorunda kaldığı siyasi ve ekonomik sorunlar, siyaset tarihi ve iktisat tarihi çalışmalarında çeşitli yönleriyle pek çok kez ele alınmıştır. Batılı devletlere ve onlarla ilişki içinde olan finans kurumlarına borçlanma ve bu borçların ödenmesi konuları bağlamında yapılan çalışmalarda sıklıkla Reji İdaresine ve onun uygulamalarına yer verildiği görülmektedir. Kültür bilimleri alanında ise söz konusu idarenin uygulamalarının sosyal ve kültürel hayata etkileri kısa atflar dışında problematik esasta çalışılmamıştır. Trabzon çevresinde Reji Dönemi ve sonrasında gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetlerini ve kolcuları konu alan ve günümüzde artık unutulmaya başlamış olan bu anlatıları derlemek için alan araştırması yapılmış ve bilgiler mülakat yoluyla tespit edilmiştir. Anlatıları, kaçakçıların ve kolcuların kolektif bilinçteki yerleri, kahraman tipolojisinin güncellenmesi ve olayların halk hayatına etkileri gibi açılardan değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada, anlatıların oluşmasına zemin hazırlayan siyasi ve ekonomik durum kısaca özetlendikten sonra, anlatılar esasında amaçlarla uyumlu bulgular ve değerlendirmeler ortaya konulacaktır.

Yörenin sosyal ve iktisadi tarihi üzerine araştırmalar yapan bazı uzmanlar, Trabzon havalisinde tütün ziraatının, 17. yüzyılın sonlarında, önceleri Akçaabat çevresinde, sonrasında ise Yomra ve Maçka çevrelerinde yaygınlaşmaya başladığını ifade ederlerken (Aygün, 2008: 101) bazı araştırmacılar tütünün bölgeye 19. yüzyılda Rusya üzerinden girdiğini ve Batum'dan bugünkü Samsun'a (Canik) uzanan mesafede yaygınlaştığını ifade etmişlerdir (Kılıçaslan, 1994: 360). Osmanlı dönemine ait gümrük ve vergi kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla 17. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılın sonlarına kadar devam eden tütün tarımı, yöre insanının en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur (Karaçavuş, 2010: 63)¹. Tütün üretiminin 1862 yılında devlet tekeline alınması ve takip eden süreçte 1884 yılında kurulan Reji İdaresince denetlenmesi, tütün üretiminin yapıldığı diğer bölgelerde olduğu gibi yöre insanı açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. 1854 yılından itibaren İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinden borç almaya başlayan Osmanlı Devleti'nin 1876'da borçlarını ödeyemez duruma gelmesi sonucunda 1881'de Duyûn-ı Umûmiye idaresinin kurulması ile diğer pek çok üründe olduğu gibi, tütünden elde edilen gelirin önemli bir kısmı borçlara karşılık olarak yabancı unsurlarca tahsil edilmeye başlanmıştır (Ösen, 2015: 52; Akpınar 1998: 5-8).

Osmanlı yönetimince ilan edilen bir fermanla kurulan, ancak işletme ve imtiyaz hakkı büyük oranda Batılılara ait olan tütün rejisi, belirtilen sürecin sonuçlarından biri olmuştur. Reji teşkilatlanması tamamlandıktan sonra Anadolu'da yapılan tütün üretimi üzerine sıkı bir denetim başlatılmıştır. Reji İdaresi, tütün üretimini denetim altına almak amacıyla ilk iş olarak tütün ekimini ruhsata bağlamıştır. Tütün ekilecek alanın tespiti ve ruhsatlandırılması Reji görevlileri tarafından yapıldığı için elde edilecek ürünün ortalama miktarının da bu yolla tespit edilmesi amaçlanmıştır (Akpınar, 1998: 47). Rejinin sıkı denetimi ve tütüne belirlediği fiyatın üreticilerin ihtiyaçlarını karşılamaması, teslim edilen tütünün Reji görevlilerince bilinçli şekilde eksik tartılması ve üreticiye itiraz hakkı tanınmaması gibi sebepler, mahsulün Anadolu'daki diğer üretim alanlarında olduğu gibi, Trabzon çevresinde de kaçakçılara satılması sonucunu doğurmuştur. Geçimlerini temin etmek amacıyla kaliteli tütünü, nispeten değerinde, kaçakçılara satan Trabzonlu tütün üreticilerinden bazıları, düşük kaliteli tütünü yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla Rejiye teslim etme yoluna gitmişlerdir. Kaliteli tütüne ulaşmak isteyen ve

¹ Yörede tütüne duyulan ilginin bir sonucu olarak antik dönemlerden beri takip edilebilen zeytinciliğe gösterilen ilgi azalmış; nitekim zaman içinde zeytin ağaçları sökülerek yerine önce tütün, sonrasında ise fındık dikilmeye başlanmıştır. Yörenin ihraç ürünleri içinde tütünün yeri daima üst sıralarda yer almıştır (Aygün, 2008: 101). 1898 yılı verilerine göre Trabzon merkez kaza, Akçaabat, Yomra ve Maçka havalilerinde dört milyon kilo tütün üretimine ulaşılmıştır. Bu miktarın üç buçuk milyon kilosu ihraç edilirken geri kalanı iç tüketime ayrılmıştır (Karaçavuş, 2010: 63).

bölgesinde tütün üretimi yapılmayan tüketicilerin kaçakçılar marifetiyle satılan tütüne rağbet göstermeleri, kaçakçılığın her geçen gün artmasında etkili olmuştur².

Kaçakçılık olaylarının tüm tütün ekim alanlarında gün geçtikçe artması ve Rejinin kaliteli tütünden beklediği gelirin düşerek tabir yerindeyse kârdan zarar etmesi, kaçakçılara karşı sert tedbirlerin alınması yolunda devlet görevlilerine baskıların artmasına sebep olmuştur. Kaçakçılık olaylarını engellemek amacıyla 1886 yılında Kordon Bölükleri de denilen “Kolcu³” birlikleri kurulmasını sağlayan Reji, âdeta devlet içinde ayrı bir güç gibi hareket ederek kendi adâletini kendisi sağlamaya başlamıştır (Yüksel, 2012: 187). Önemli imtiyazlara sahip kolcu grupları, oluşturuldukları andan itibaren amansız bir biçimde tütün kaçakçılarının peşine düşmüştür⁴. Tütün kaçakçılığının Anadolu’da üretim yapılan hemen her yerde giderek artması, kolcu sayısının da Rejinin bu amaçla yaptığı harcamanın da giderek artmasına sebep olmuştur. Tarihi verilere göre 1887 yılında ülke genelinde 3600 kolcu istihdam eden Reji, 1899 yılında bu sayıyı 6500’e çıkarmıştır. 1908’e kadar geçen süre içinde ise Reji, kaçakçılığı önleme amacıyla 215.000 Türk lirası harcama yapmıştır (Akpınar, 1998: 81). Diğer bölgelerde olduğu gibi Trabzon çevresinde, elinde tabaka bulduran ahaliden kaçakçılık merkezli anlatıların başkahramanları olan usta kaçakçılara kadar çok geniş bir yelpazede baskı uygulayan kolcular, Reji İdaresinin tamamen lağvedildiği 1925 yılına kadar yoğun şekilde Rejinin paralı askerleri gibi faaliyet göstermişlerdir. Çarşıbaşı Ali Keleş (KK-1), babasından naklen kolcuların sıkı denetimlerini şöyle anlatmaktadır: *Ey gidi eskiden araba yoğudi. Trabzon'a yürüme giderduk. Bir hafta sonu Trabzon'a giderken Akçaabat Ahanda'da (Kavaklı Köyü/Akçaabat) kolcu önümüzü kesti. Üstümüzi başimizi aradi. Kaçak sigaralarımızı aldı. Sinirli bir şekilde 'Buni size kim pazarlay?' dedi. Biz da 'Akçaabat'ta ekrabamız tütün ekey.' deduk. Ceza yazmadi bize. Adami oyle ikna ettuk. Yoksa bulur sora sora. O zamanlar Akçabat'tan adamlar pazar olduğu zaman İskefe'ye (Çarşıbaşı), Vakfikebir'e gelidi. Kaçak tütün alurduk olardan⁵.*

Kolcu Ahmet adlı ünlü bir kolcu ile tütün içen bir tanıdığı arasında yaşanan diyaloga şahit olan Arsinli Emrullah Bülbül (KK-9), tütün içen köylülerin bile kolcular tarafından sıkı şekilde denetlendiğini şu cümlelerle anlatır: *Kolcu Ahmet dayı vardı. Bizim köye bir cenaze namazına gelmişti. Eskilerden konuşuyorlardı. Ben de yanlarına yaklaştım. Kolcu Ahmet dayı*

² Anadolu genelinde I. Dünya Savaşı yıllarında tütün kaçakçılığının aktörleri arasına asker kaçakları ile savaş sonrasında terhis olan, ancak yapacak iş bulamayanlar da dâhil olmuştur (Müderrişoğlu, 1990: 134).

³ Kolcu tabiri, devlet gelirlerinin zararına mahal vermemek ve kaçakçılığı engellemek için geçit yerlerini gözleyen ve bekleyen veya denizde kaçakçılar peşinde dolaşan bekçileri ve memurları ifade etmek için kullanılmıştır (Karamursal, 1989: 36). Trabzon havalisinde kaçakçılardan çok, kolcuların namı hafızlarda tutunabilmiştir. Bugün adları hatırlanan kolcular arasında Kolcu Hasan lakabıyla Trabzon’un Çağlayan beldesinden Hasan Emral, Vakfikebir ilçesinden Şerifoğlu Ali (Ali Şerifoğlu) yer almaktadır (KK-3).

⁴ Kaçakçılığı engelleme konusunda kolcuların yetersiz kaldığı noktalarda jandarmadan da yardım isteyen Reji, yakalanan tütün miktarına göre ikramiye vermeyi taahhüt etmiştir (Akpınar, 1998: 79).

⁵ Kaynak kişilerden bazıları ağız özelliklerini yaşatmakta iken bazıları genel konuşma dilini kullanmaktadırlar.

bizim köylülerden birisine kaçak tütün içtiğini biliyorum dedi. Kolcularla birlikte yaylaya giderken senin kaçak tütün içtiğini gördük dedi. Senin peşine düştük sen kaçtın dedi. Bir türlü içtiğin tabakayı bulamadık. Ne yaptın o tabakayı? Karşısındaki kişi Ahmet Dayı tabakami sabaha kadar arasanız bulamazdınız dedi. Orada benim eşeğim varidi. Eşeğin kulağına sakladım.

Akçaabatlı Hamza Güner (KK-2), kolcuların seçiminde dikkat edilen hususlara, meziyetlerine, kaçakçıların kullandıkları güzergâhlara ve kaçakçılığın ilerleyen dönemlerde de devam ettiğine temas eder biçimde şunları anlatır: *Kolcular devletin kendi yetiştirdiği adamlardan değil, o çevrede bulunan adamlardan seçilirdi. Kolcular ilçede tanınmış, az biraz okumuş, sözü geçen, güçlü ve istihbaratı iyi olan kişilerden seçilirdi. Belediye memurları gibi bi yere kayıtlı değildiler. Bu adamları köy muhtarları seçerdi. Kolcular tütün kaçakçıları kollardı. Tütünü gizleyip kaçak satanları yakalardı. Daha sonradan çıkan Tekel'e tütün satmayıp kaçak alıp satan satıcıları da yakalardı. Bu tütün kaçakçuluğu yaklaşık yüz sene öncesine var imiş. Tütün kaçakçıları tütünü üreticiden TEKEL fiyatından daha pahalı alırdı. Tütün olmayan yerlere götürüp daha pahalıya satardı. Devlet izni olmadan tütünü başka bi yere satamazdı.*

Çarşıbaşı Ali Usta (KK-4), kolcuların kimlikleri ile halk arasındaki tavır ve davranışları hakkında yukarıdaki anlatıya benzer şekilde şunları aktarır: *Bizim küçüklüğümüzde kolcular vardı. Kolcularda bir gösteriş havası vardı. Astığı astık kestiği kestik tiplerdi. Her bölgede her ilçede kolcular vardı. Kolcular halkı tanıyan kişilerden seçilirdi. O yüzden tütün kaçakçılığı kimin yaptığını bilirdiler. Kolcular bu yaylalarda çok dolanırdı. Sert adamdılar. Sadece tütün kaçakçılığı yapanlara değil kaçak tütün içenlere de işlem yapardılar. Millet tabakasını saklardı. Herkesin cebini arardılar. Üstünü koklardılar. Tütün var mi diye. Tütün buldu mi hemen alırdılar. Kimden aldın diye sorardılar adama.*

Akçaabat havalisinde daha ziyade bugünkü adlarıyla Söğütlü ve Yıldızlı ile Sera vadisindeki yerleşimlerde yoğun şekilde tütün tarımı yapılmıştır. Trabzon kent ve kırsal tarihi üzerine uzun yıllar araştırmalar yapan Muzaffer Lermioğlu, Akçaabat ilçesinde tütün ziraatı yapılan yerlerden bahsederken şunları söyler: *İlçenin hâlen üç mahallesi ile 77 köyünde tütün zer'iyatı yapılmaktadır. En iyi tütün yetiştiren köyler sahil köyleridir. Birinci derecede tütün yetiştiren kasabayı teşkil eden Dürbınar, Orta, Neşipulathane mahalleleri ile Ahanda, Üstürkiya, Salari, Kalanima, Osmanbaba, Fiz, Şinik, Helvacı, Macera, Kalyara, Cavana, İspendam, Mersin, Haldandoz, Akçakale, Karciya, Serasor, Cera, İle, Kuduna köyleridir (Lermioğlu, 2011: 38). Bahsedilen alanlardan bazılarında bugün de az miktarda tütün ekimi yapılmaktadır. Belirtilen safahatla uyumlu şekilde havalideki üreticilerden tütünü alan*

kaçakçılar, aldıkları tütünleri katırlarla aşılması zor olan Trabzon dağlarındaki vadi ve yayla geçiş hatlarından yukarıya taşıyarak Erzurum'a kadar uzanan geniş bir alanda pazarlamışlardır. Vakfikebirli Ahmet Usta (KK-5), gençlik yıllarında tanık olduğu kaçakçılık olaylarından bahsederken kaçakçıların yöntemlerini ve menzillerini anlatı karakteri taşıyor bir biçimde şöyle aktarır: *Benim çobanlık yaptığım zamanlardı. O zamanlar Akçaabat'ta tütün kaçakçıları vardı. Kaçakçılık işlerini katırcılar da yapardı. Her köyde katırcılar vardı. Ama öyle her katırcı kaçakçıların işini görmezdi. Kaçakçıların anlaştığı katırcılar vardı. Kaçakçılar katırcılarla birlikte tütün satmaya giderdi. Katırcılar öyle bir kişi gitmezdi. Genelde kalabaluk giderdiler. Katırcılar katırlara üstüne tütünleri yüklerdi. Tütünleri gizlemek için üstü kapatılırdı. Akçaabat'ta üretilen tütün katırcılar vasıtasıyla Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Erzincan taraflarına götürülürdü. Orada tütün kaçakçılarının iletişimde olduğu kimseler vardı.*

Hayatının büyük bölümünde yaylalarda yaşayan Vakfikebirli Murat Furuncu (KK-6), kaçakçıların kullandıkları güzergâhlar ve menzilleri şöyle aktarır: *Biz görmedük ama eskilerden işittük. Eskiden çok fenalıklar varidi. Yaylalarda vurgunlar olurdi. Gümüşhane'nin dağ köylerine tütün götürürdiler. Bayburt'a götürürdiler. Sonra Giresun'un yüksek ilçelerine götürürdüler. Giresun'un Alucra, Çamoluk, Şebinkarahisar taraflarına tütün giderdi Trabzon'dan. Yine Akçaabat tütünü bizim Büyükliman tarafları da götürülürdü.*

Tütün kaçakçıları sadece Trabzon'a komşu illere tütün kaçırmamışlar, Hamza Güner'in (KK-2), şu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla menzilleri Erzurum'a kadar uzanmıştır: *Kaçakçılar tütünü köylerden alır katırlarla beraber dağları yukarı götürürdü. Buradan Haçka obasına çıkarlardı. Sera deresine okarı da götürürdüler. Oradan Maçka, Zigana, Gümüşhane yolundan Erzurum'a kadar götürürlerdi. O yayla yollarının dili olsa da konuşsa. Kolcular ile tütün kaçakçıları anlaşamazdı. Bazı kolcular para karşılığında tütün kaçakçılarına bişey etmezdi. Yani kolcularda tütüncülerle çeşitli şekillerde anlaşırđı.*

Trabzon çevresinden yapılan tütün kaçakçılığının bir kolu, Niğde'ye kadar uzanmıştır. Konu üzerine araştırmalar yapan Serdar Ösen, kaçakçıların Trabzon'dan Niğde'ye uzanan yolculuklarının güzergâhını şu şekilde tespit etmiştir: *Trabzon'dan yola çıkan tütün kaçakçılarının Niğde'ye kadar olan yolculuklarında genellikle daha önceden belirlenmiş bir güzergâh takip ediyorlardı. Kaçakçılar ilk olarak Trabzon'da belli bir mahalde toplanıyorlar ve oradan Bayburt sancağına bağlı Şiran kazasına, oradan da Erzincan sancağının Refahiye kazasının Tekeli nahiyesi köyleri yoluyla, Sivas sancağında bulunan Koçgiri ve Tonus (Altınyayla) kazalarını geçerek Aziziye kazasına bağlı Sarıoğlan nahiyesinden Sarmısaklı köyüne geliyorlardı. Sarmısaklı köyünden Kayseri'ye bağlı olan Tomarza ve Everek köyleri*

yoluyla Niğde'nin Yahyalı nahiyesine vardıktan sonra Sulucaova ve Bayemdere (Bademdere) köylerine gelerek Niğde sancak merkezine yaklaşmaktaydılar (Ösen, 2015: 55).

Kaçakçıların hatırı sayılır bir gelir elde etmeleri ve mevcut ekonomik koşullar içinde başka bir seçeneğin bulunmaması gibi sebepler, tüm tehlikelerine rağmen kaçakçılığı cazip bir iş hâline getirmiştir. Lermioğlu, yörede gerçekleşen tütün kaçakçılığı olaylarına çarpıcı bir üslupla şöyle atıfta bulunur: *Kaçakçılığın men'i için evvel ve ahar daima zecri tedbirler alınmış, hiçbir vakit ilmi bir sistem takip edilmemişti. Kaçakçılık bilhassa sahil köyleri halkıyla Sera ve Hacıbeşir deresi köylüleri arasında taammüm etmişti. Evvelce kazaya bağlı iken 1341'de Nefsi Trabzon'a ilhak edilen Ağrit köyünden Karabinaoğulları kaçakçılıkta bir şöhreti mahsusaya sahiptirler. Kaçakçılarla Reji şirketi kolcuları arasında bazı çarpışmalarda vukua gelen facialar cidden hazin olmuş, yankıları yanık türkülerle halkı arasında terennüm edilmiştir. (...) Ecnebi bir şirketin menfaati namına memleket çocuklarından karşılıklı birçok kanlar dökülür, birçok facialar vücuda gelirdi. Cesaret ve maharet bakımından galebe en ziyade kaçakçılarda kalır bu çarpışmalar halk nazarında bir kahramanlık menkıbesi telakki edilir, türküler, destanlar yazılıp çağrılırdı. Reji şirketi, alakalı memurları para ile itma ederek bunları kaçakçılarla mücadeleye sevk ederdi. İlimiz valilerinden eski rejimde en kuvvetli otorite temin eden Kadir Paşa'nın açtığı şiddetli, sürekli, emsalsiz takip ve mücadeleye rağmen kaçakçılar yine zekâ, maharet ve cesaretleri ile muvaffak olmuş, eksilmeyen ve belki de artan bir faaliyetle kaçakçılığı idame ettirmişlerdi (Lermioğlu, 2011: 38).*

Tütün kaçakçılarının yukarıdaki anlatıda bahsedilen sergüzeşleri manilere de konu olmuştur. Kaynak kişilerin, kaçakçılar ile kolcular arasındaki mücadeleleri ve kaçakçıların maceralı yaşamlarını anlatırken söyledikleri manilerden birkaçı şöyledir:

Yükledum katuruma

Kıyılmış tütünleri

Kolculardan kaçarken

Yedum kendi kendimi

*

Parabelli tabancam

Belimde görünecek mi

O yaman kolcular

Peşime düşecek mi (KK-11)

*

Bir kurşun atacağım

Tütün kolcularına

Sorayırım yarımı

Yayla yolcularına (Gedikoğlu, 2016: 75).

1925 yılında Reji İdaresinin kaldırılıp yerine İnhisar İdaresinin kurulması ile tütün tarımı ile ilgili düzenleme yetkisi bu idareye bırakılmıştır (Yüksel, 2012: 191). Trabzon havalisinde tütün tarımı ilerleyen dönemlerde de devam etmiş ve tütün alım satımı uzun yıllar bir devlet kuruluşu olan TEKEL tarafından idare edilmiştir. İronik bir biçimde tütünün yeni idari birimlerin sorumluluğuna bırakılmasından sonra da kaçakçılık olayları devam etmiştir. Daha önce olduğu gibi verilen fiyattan memnun olmama ve uygulanan vergiler gibi sebeplerle yöredeki üreticilerden bir kısmı mahsullerini kaçakçılara satmayı tercih etmişlerdir. Alan araştırmaları sırasında tespit ettiğimiz kaçakçılık anlatılarının önemli bir kısmı, bu yeni döneme ait kaçakçılık olaylarını konu almaktadır. Tütün kaçakçılığının devam ettiği ilerleyen süreçlerde kaçakçılarla mücadele devletin kolluk kuvvetleri tarafından yürütülmüş olsa da halk hafızasında yer edinen “kolcu” tabiri, onlar için de kullanılmaya devam etmiştir.

Diğer yerleşimlerde olduğu gibi Trabzon çevresinde de halk hayatı üretim ve pazarlama süreçleri etrafında şekillenmiştir. Bu anlamda tütüncülük, yapıldığı alanlarda uzun süre hâkim üretim modeli olmuş, hayat ona göre şekillenmiştir. Geçimini tütüncülükle sağlayan aileler, baharın ilk günlerinden kış aylarına kadar uzanan geniş bir zaman diliminde zahmetli süreçlerden geçmişlerdir. Ailesi 1975 yılına kadar uzun yıllar tütüncülük yapan Akçaabatlı Nermin Öncü (KK-7), tütün üretiminin halk hayatına etkisine, süreçlerine ve münferit kaçakçılık olaylarına dair şu bilgileri vermektedir: *Kendi aramız çok olmadığı için başkasının arazisini ‘kesim’le kiralyorduk. Kesim parası peşin övendikten sonra tütün için neredeyse tüm yıl emek harcanırdı. Tütünün önce fidanı yetiştirilirdi. Mart, nisan gibi 20-30 metre kadar bir yere tohum atıyorduk. Tohumların özel olarak hazırlanmış küçük bir alanda yeşertilirdi. Fidanlar yetiştirilirken çok faydalı olan insan dışkısı bile gübre olarak kullanılabilirdi. Onun dışında pişmiş yani bekletilmiş inek ve koyun gübresi de kullanılırdı. İnsan dışkısını temin etmek için tuvalet çukurlarından (şima kuyusu) zahmetli bir şekilde dışkılar taşınırdı. Fideler yeşerip bir karış kadar olduktan sonra yerlerinden sökülüp sepetlere konular tarlaya götürülürdü. Dikimden önce tarlaya evlekler açılırdı. Taşıma suyla ve ‘yamkı’ adı verilen uzun bir burgu çubukla çukur açılır içine su dökülür. Arkadan gelen kişi fidanları bu küçük çukurlara dikerdi. Tarlaya ekilen fidanlar tutmazsa başkasından parayla fidan alınıp dikildiği de olurdu. Tütünler biraz büyüyünce çapaya benzer bir aletle ayıklama yapılırdı. 15-20 gün sonra tütünün boya değil de yaprağa çalışması için tepesi kırılır; buna ‘doruk kırma’ denirdi. Doruktan sonra tütün*

temmuz, ağustos gibi olgunlaşmaya başlar. Tütünün ilk önce alt yaprakları olgunlaşır. Sabah namazında kalkıp güneş etkisini göstermeden alttan olgunlaşan bir iki yaprağı kırılır. Güneş olduğu zaman yapraklar kuste (fidanın gövdesi) sarılır, toplamak zor olur. Olgunlaşan ilk yapraklar alttan alındıktan sonra tütün havalanmaya başlar; bu sayede yukarıya doğru kuvvetlenir. Toplanan ilk yapraklar dama götürülür ipe dizilir ve vagonlara asılır. Hava açıksa vagonlar dışarı çıkarılır ama hava bozüksa vagonlar dama itilir. Vagonlar raylı olsalar da çok ağır oldukları için yerlerinden zor hareket ettirilirdi. Sonrasında tütünün bel yaprağını alırdık. Tütünün en kaliteli yaprağı çillenen doruk yapraklarıydı. Her kırmada kaliteleri farklı olduğu yapraklar ayrı ayrı kurutulurdu. Tütün yaprakları kuruduktan sonra demet (hevenk) yapılırdı. Kuruyan yapraklar demet yaparken döküleceği için nem kuyularına asılır, nemlendirilirdi. İşler kışa kadar sürerdi. Kışın tütünler nem kuyularından çıkarılır ve evde dizlerimizin üstünde yaprakları üst üste koyardık. 15-20 yapraktan oluşan her bir desteyi babam kalın çubukla seçip sımsıkı balya yapardı. Babam bu işin ustasıydı; başkalarına yevmiyeyle tütün bağlamaya da giderdi. Balyalar TEKEL'e götürülünce eksper kalitesine göre fiyat verirdi. Doruk yaprakları da toplandıktan sonra tütün sonradan filiz atardı. Annem bu filizleri toplar kendine harçlık ederdi. Bu filizlerin toplam satışı yasaktı. Bazen annem bazen biz bu filizleri toplayıp gizlice kıyıculara götürürdük. Kıyıcı tütünü lif hâline getirirdi. Kıydırdığımız tütünleri öyle gizli saklı satardık. Bazen iyi para da kazanırdık. Çocuk hâlimizle sırtımızda sepetler, içinde tütünle Satari'ye (bugünkü Ortaköy, Tütüncüler, Düzlük, Kaleönü köylerinin bulunduğu havali) kadar giderdik korka, saklana. Kolcular sürekli denetim yapardı. Tanıdık çıkarsa bazen göz yumardı. Biz bu işi harçlık için yapardık. Daha büyük kaçakçılık yapanlar da olurdu elbet. Ben hatırlamam ama eskiden çok namlı kolcular varmış. Tütün kaçakçılarının göz açtırmazlarmış. Aralarında böyle lakap almış namlıları da varmış, Kolcubaşının Sabri gibi⁶.

Zahmetli bir biçimde mahsulünü elde eden üreticiden tütünü alan kaçakçılar, yukarıdaki bazı anlatılarda da bahsi geçtiği üzere, tütünü taşırken gözden uzak ücra yolları kullanmaya özen gösterse de yaylacılık faaliyetlerinin bugüne nispetle daha yoğun olduğu dönemlerde sıklıkla yaylacılarla karşılaşmışlardır. Kaçakçılarla kolcular arasındaki mücadele bu münasebetle şahit olan pek çok yaylacının hafızasında yer edinen olaylar, zaman içinde sözlü anlatı niteliği kazanmıştır. Uzun yıllar hayvancılıkla uğraşan Ahmet Usta (KK-5), yaylalarda karşılaştığı kaçakçılarla ilgili şu anlatıyı aktarır: *Eskilerin anlatmasına göre kaçakçılar burdan yukarı katırcılarla beraber gidermişler. Öyle kaçakçılar kolculara mücadele ederlerdi. Kaçakçılık tütün satmaya yaylalara okarı giderken arkadaşlarıyla kalabalık gidermişler. O katırcıların üstüne yaklaşık yüz kilo tütünü yüklerdiler. Anlaşılmasın diye üstüne bazen odun*

⁶ Tütün tarımının yapıldığı alanlarda farklı teknik ve yöntemler kullanılabilir.

bazen yiyecek malzemeleri koydukları için çok ağır olurdu. Kış kıyamet o dağların soğuğu hayvan çok zulüm çekerdi. Akçaabat'ın Sera çevresi meşhur idi kaçakçuluk işinde. Kaçakçılar Sera'dan yukarı Maçka'ya çıkar, oradan Gümüşhane'ye aşardiler. Kaçakçılar gittikleri yerlerde tanınırdı. Ben çobanlık yaptığım için gelip giden kaçakçıları yaylada görürdüm. Ey gidi ne mücadeleler oldi. 1950'li yılların ya ortası ya sonlarıydı. O zamanlar yaylalarda kaçakçılarla çok rastlaştuk. Bazısını tanurduk. O zaman koyunları Trabzon yaylalarından yukarı Gümüşhane'ye yaylaya götürürük. Gümüşhane'nin Karaorman mevkiine geldik. Orada duruken baktım ki kaçakçılar katırlarla geliyler. Tütünleri katırlara yükledi götürüyler. O sırada aşağıdan silah sesleri gelmeye başladı. Kaçakçılar silahlara davrandı. Baktuk aşağıdan kolcular gözüktü. Kaçakçılara bağirdilar. Kaçakçılar ormana doğru gittiler. Ormanlık bölgede çarpışmalar başladı. Kaçakçılar boş gezer mi. Tabancalar bellerinde gezeyler. Kolcularla tütüncüler çarpışmaya başladı. Ağaçların arkasına geçerek çatıştılar. Biz ormanın diğer tarafına doğru sürduk koyuni. Kaçakçıların mermisi bile çoğudi. Kimisi tüfeklan atayı kimisi tabancalan. Kolcuları korkutmak için verdiler merminin gözüne. Toz duman oldi ortaluk. Kaçakçılar baskın geldi; kolcular kaçmaya başladı. Kolcuların mermisi kalmadi heralde. Fazla kalabaluk değilidiler. Kaçakçılar oradan yukarı yolına devam etti. Aşti geçtiler dağlara yukarı. Kaçakçılar ellerinde mavzer tüfekleri, bellerinde parabelli tabancalar kaçakçuluk yapardiler. Türküsü bile varidi. O zamanlar o tütün işi onların mesleği idi. O işten bu kaçakçılar ey para kazandiler.

Yöredeki tütün kaçakçıları, kadınların dokunulmazlıklarından yararlanarak onları tütünün nakliyesinde kullanma yoluna da gitmişlerdir. Ancak bu durumu pek çoğu kadın olan muhbirleri yardımıyla haber alan kolcuların raporlarından hareketle Reji tarafından kadın kolcular işe alınmaya başlanmıştır. Zamanla kadınların üstlerinin aranmaya başlanması, ahali ile kolcular arasında gerginliklere de sebep olmuştur (Akpınar, 1998: 84). Akçaabatlı Fatma Şen (KK-8) tarafından aktarılan şu anlatı, tütün kaçakçılığı ile ilgili bir sergüzeştleri konu almasının yanı sıra kadın kaçakçılara vurgu yapması bakımından dikkat çekicidir: *Bobam anlatırdı Polita (Pazarcık Köyü/Akçaabat) köyünden katırcılar Gümüşhane, Bayburt bölgesine tütün götürürmüşler. Yine bi zaman tütün götürmek için yola koyulup bugünkü Seyrantepe denilen yere gelmişler. Orada karşularına kolcu çıkmış. Kolci katırlara dikkatli dikkatli bakmış. 'Ne var habu katırın üstünde? Tütün bişe kaçırılmıyınız daa?' demiş. Bizimkiler katırların üstüne anlaşılmasın diye odun yüklemiş. Kolcu demiş ki 'Siz ey adama benzeysiniz ama ben gene habu odunların altına bakayim.' Odunlari tek tek kaldırmış bakmış; altında tütünleri görmüş. 'Ceza yazacam size!' demiş. Bobamın arkadaşı Ahmet Aga yalvarmış adama 'Oğulcuğum sana az para verelim geçir bizi.' demiş. Al aşağı vur yukarı, bir türlü kolciyi ikna edememişler. O sırada yukarıdan aşağıya tanıdık bir adam geliyomuş. 'La uşaklar noliy haburda?' demiş.*

Bizimkiler ‘Geçit vermiyor bize habu kolci.’ demişler. ‘Ulaaa adam kolci vururum seni. Bıraksana adamları gitsinler! Parabelliği görmey misin?’ demiş adam. Kolcunun gözünü korkutmaya başlamışlar. Eskiden vurgun işleri çok olduğundan Kolci uğraşmadan kaçmaya başlamış. O zaman sadece tütün kaçakçılığı yokti. Ormanlardan ağaç kesme yasağıdi. Silah kaçakçılığı varidi. Kolci denilen adamlar tütün kaçakçısının peşine takılmışken buları da görürdi. Yaylaya giderken da kaçak tütün götürülürdü. Tütünü bazen karılar götürürmüş. E kolcular erkeğudi kadini arayamazdiler. Ama köylerde kolcu tutulan adamlar o karıları da tanirmiş. Karılar arasında konuşup daha çok olduğu için karılar kaçakçılığı kim yapar bilirmiş. Kolcular kaçakçılık yapan karıları da bi karıdan öğrenirmiş. Öyle çok tütün kaçakçılığı varidi. Ne yapacasun ekmek parasi. Kaçakçılar yaylalara okarı giderken kalabaluk gidermişler. Ellerinde mavzer tüfekleri, tabancaları varirmiş. Öyle kaçak tütün içenler korkardi kolcudan. Tütün kaçakçıları hazırlıklı gezdiği için korkusuzdular, kalabalukdılar. Tütün, Akçaabat’ın çoğu köyünde yapılırdı. Şinik, Helvacı, Salari (Kıbarlı), Dimana (Fıstıklı), Ahanda (Kavaklı), Demirci (Fiz), Kalanima ve Sera deresine okarı olan köyler yapardı. Habu bugünkü Söğütlü ve çevresi tütüncüydü.

Kolcuların baskısından bunalan kaçakçılar, yakalandıkları zamanlarda belirsiz akıbetlerinden kurtulmak amacıyla yukarıdaki anlatıda da geçtiği üzere kolcularla rüşvet pazarlıklarına da girmişlerdir. Kolcular arasında rüşvet alanlar, kaçakçılar tarafından zaman içinde biliniyor hâle de gelmiştir. Adını vermek istemeyen bir kaynak kişi, babasının başından geçen bu türde bir olayı şöyle anlatır: *Bobam Akçaabat pazarına gidip yağ, çökelek satmış. Parayı koymuş cebine. Tütünleri alıp kaçak tütün satmaya gitmiş. Bunu yolda kolcu yakalamış. Kolcu tütünleri alacakmış. Bobam ‘Evlad pazarda yağ sattım. Ha buriye bi para aldım. Vereyim oni sana da dokunma baa. Bi daha olmaz.’ demiş. Kolci parayı kabul etmiş. Oyle kurtarmış bobam.*

Çarşıbaşı Ali Keleş (KK-10), yakın geçmişte Türkiye genelinde popülerlik kazanan Kolbastı oyununun aslında kolcularla kaçak tütün içen ahali arasındaki kovalamacadan ortaya çıktığını şu ifadelerle anlatır: *Eskilerin anlatmasına göre tütün kaçakçılığı zamanlarında kaçak tütünün yasaklanmasından sonra kaçak tütün içenler gizli, kuytu yerlere gidermiş. Bu yerler bazen deniz kenarında sahildeki yerler olurmuş. Bazen de ormanlık bölgelerde, kırlarda, eski kullanılmayan evlerin olduğu yerlerde, yaylalarda, tepelerde olurmuş. Buralarda kaçak tütün, içki vesaire içip eğlenirlermiş. Devlet kolcu kuvvetleriyle bunlara baskı yaparmış. Kolcuların onlara basması üzerine ‘kolbastı’ demişler. Kolbastı oradan gelir. Erkan Ocaklı’nın söylediği kolbastı da diyor ya ‘geldiler, bastılar, vurdular.’ Sanırsam orada kolcuların bunlara olan baskınından bahsediyor. Tütün kaçakçıları kaçak tütün içerken oyun da oynarmışlar,*

eğlenirmişler. Eskiler kaçak tütün içmek için toplandıkları yerlerde kemeçe ile oyun oynadıklarını anlatırdılar. Tütün içenler oynadıkları yerlere onları kollaması için bir arkadaşını nöbetçi bırakmış. Kolcuların geldiği görünürse tütün tabakaları saklanılıp oyuna devam edilirmiş⁷.

Tütün hasadının yapıldığı dönemden itibaren hummalı biçimde faaliyet göstermeye başlayan kaçakçılar, tüm yıl boyunca tütün nakletmeyi sürdürmüşlerdir. Zor kış şartlarında bile faaliyetlerini sürdüren kaçakçılardan pek çoğu, hastalıktan veya yolculuk sırasında yaşanan kazalardan ötürü hayatlarını kaybetmiştir. Diğer kaynak şahıslarda olduğu gibi uzun yıllar yaylacılık yapan Vakfikebirli Murat Furuncu (KK-6), kaçakçıların bu zor yaşamları ve kolcularla rekabetlerini şöyle anlatır: *Eskiden kaçakçılık yapanlar kış kıyamette o dağlarda konaklardı. Kış kıyamet demeden kaçakçuluk yapardiler. Eskiler anlatırdı; çok kişi grip, zatürre, verem gibi hastaluklardan öldi gittiler. Çok eski zamanlarda bu kaçakçı kolci mücadelesine ne adamlar kırılmış. Sade adam değil çatışma sırasında at, katır gibi hayvancuklar da vurulmuş. Ben hem Giresun'un dağlarında hem Gümüşhane dağlarında yaylaculuk yaptığım için kolcuları ve tütün kaçakçıları görürdüm. O dağlarda hastaluktan ölen ne kadar kaçakçı oldi. Ey gidi günler her yerin bi kolcisi varidi. Kolcular tütün kaçakçıları yakaladıkları zaman kaçak tütünleri almış. Ceza olsun diye hayvanına el koyarmış. Ama herkes ona cesaret edemezdi. Zaten adamın bişesi yok hayvanını aldın mi canını da aldın. Kolcular kaçakçuluk yapani kayıt aldına alidi. Ama bu kolcuya göre değişirdi. Kaçakçılar yakalanmamak için bazen önden adam yollarmış. Eğer kolcular orayı kestiysa o yoldan gitmez yol değiştirirlermiş. Kaçakçılar o yüzden yaylaları karış karış bilirdi. Öyle her kolci kaçakçıyı yakalayamazdı. Kolcuların kimisinin kıyafeti varidi; kimisinin yoğudi.*

Kaçakçıların yaşamlarının zorluğu hakkında çeşitli detaylara sahip diğer bir anlatı da Tonyalı Hüseyin Lermi (KK-3) tarafından şöyle aktarılmıştır: *Tütün genelde Akçaabat sahilinden içeri doğru 15 km'lik bir alanda yetişirdi. Oradan tütün alan Lermioğlu Ali (Ali Lermi), Likoğlu Derviş (Derviş Kurt) ve oğlu Derviş Kurt, Kurnoğlu Süleyman (Süleyman Yılmaz) tütünü hayvanlara yükleyip Tonya'dan Şalpazarı'na oradan da Sisdağı'ndan Çanakçı'ya varırlar. Yorulurlar, ayaklarındaki çarıklar yırtılmış, orada bulunan ıssız bir evin serenderinin sofasına (balkonuna) oturmuş hem dinleniriz hem de çarıklarımızı dikeriz demişler. Konakladıkları yer ormanlık bir arazi imiş. O sırada orman memurlarıyla tütün kolcuları bir olmuş ormanı kesen birkaç kişiyi arıyorlarmış. Ormandan çıkıp serenderin sofasında oturanları gördüklerinde 'Aha bunlar onlar!' demişler ve ateş etmişler. Ali Lermi, Derviş Kurt ve Süleyman Yılmaz'ı vurmuşlar. Keleş Kurt da iki kolcuyu vurmuş. Kolculardan*

⁷ Kolbastının kökeni ile başka görüşler de vardır. Bu görüşlerden bazıları için bk. (Pelikoğlu, 2009).

bir tanesi Karnisoğlu Mehmet'ti. Süleyman Yılmaz sağ kaldı. Bu olayı da bizlere o anlatmıştı. Bu olay 1880 ile 1900 lü yıllar arasında gerçekleşmiş.

Trabzon çevresindeki tütün kaçakçılığı olayları, günümüzde nostaljik ve ilgi çeken bir konu hâlini aldığından zaman zaman yerel basına da konu olmaktadır. Gazeteci Recep Ergenç, anlatı niteliği taşıyan dolaylı bir aktarımda şunları belirtir: *Tütünün Trabzon ekonomisinde önemli yer tuttuğu dönemde, tüccarın ya da tekelin almadığı tütün, üreticisi tarafından kaçağa verilirdi. Yosma Düzü "tütün kaçakçılığının" lojistik merkeziymiş. Yosma Düzü, Akçaabat'ın eski adı Mayer yeni adıyla Fındıklı köyünün mezeresidir. (Mezere: köye yakın- yayladan önceki otlaktır. Ünü ise; Akçaabat'ın altın sarısı tütününün Gümüşhane-Bayburt-Erzurum'a; hatta daha da güneye "kaçak yolculuğunun" başlangıç noktalarından biri olmasıdır. Kaçakçılar, Mayer ve Haraga ağalarının koruması altında toplandıkları Yosma Düzü'nden, doru atlarına yükledikleri tütün tayları ile yola çıkarlarmış. Akçaabat ve Trabzon köylerinde üretilen tütününü taşıyan tütün kaçakçılarının geçiş yollarına hem kolcular hem de Jandarma pusu kurarmış. Göğüslerine doladıkları çapraz mermi bağları ve genellikle taşıdıkları mavzer ile çatışmalara girdikleri de olurmuş. (URL-1)*

1892 yılında Trabzon valiliğine atanan ve uygulamalarından ötürü halk arasında "Tüfekçi Kadri", "Deli Kadri" gibi lakaplarla anılan Kadri Bey, görev süresi boyunca bölgedeki tütün kaçakçıları ile yoğun bir biçimde mücadele etmiştir⁸. Kendi döneminde yakalanan tütün kaçakçılarından bazıları ikna ederek Trabzon Reji idaresinde işe sokan Kadri Bey'in anlatı niteliği de taşıyan sergüzeştlerinden ikisinde, kaçakçılıkla ilgili detaylara da yer verilecek şekilde şunlar anlatılır: *Kaçakçılığı engellemek için özel yöntemler geliştiren Kadri Bey, bir gün İmamkızıoğlu denilen meşhur bir kaçakçının büyük bir barhane (yük kervanı) ile Erzurum yolunu tuttuğunu haber aldı. Barhane, Sera Deresi'nden hareket etmişti. Maçka Nahiyesi üzerinden geçecekti. Pek çok sevdiği ve mühim meselelerde kendileriyle istişare ettiği Müftü İmadüddin ve Eşref Efendileri, kaçakçılara nasihat vermek maksadıyla yolladı. Bu iki zat, Maçka civarında İmamkızıoğlu'na tesadüf etmişlerdi. Aldıkları cevap; 'Artık ok yaydan çıktı, benim için avdet (dönüş) imkânı yoktur. Çünkü bu haysiyetime dokunur. Fakat bundan sonra düşünür ve belki bu işten vazgeçerim' sözlerinden ibaret oldu. Aradan bir hafta geçti. Kadri Bey bir gün Meydan-ı Şarki'deki karakolda otururken uzaktan bir süvarinin dörtnala geldiği görüldü. Filhakika süvari pek mühim bir haberle geliyormuş. Habere göre, Sincan Mesehorlular İmamkızıoğlu'yla avanesini tutarak Maçka hükümetine teslim etmişler. Ertesi günü yine karakolda olduğumuz sırada, İmamkızıoğlu ve avanesinin kolları arkalarına bağlı olarak süvari jandarmaların muhafazaları altında geldiklerini gördük. Süklüm büklüm ilerleyen*

⁸ Kadri Bey'in hayatı ve Trabzon valiliği döneminde yaptığı faaliyetler hakkında bk.: (Yazıcı, 1995).

şakiye (eşkiya) Kadri Bey: ‘Nasıl oldu İmamkızıoğlu, bu defa haysiyetini gözetmedin?’ ‘Efendim, Cenab-ı Hak dünyada iki zâlim yarattı, biri Haccac, biri de sen! Sincan Mesahor köylerini bize saldırtmak nereden hatırına geldi?’ ‘Peki nasıl oldu? Anlat bakalım.’ ‘Efendim! Biz o köylerin hududuna yakın bir yerde biraz dinlenmek istedik. Bir çocuk gelip beni sordu, gösterdiler. Bana dedi ki: Sincan Mesahorlular etrafınızı sardılar. Buradan kurtulmak sizin için mümkün değildir. Nihayet düşündük, taşındık, teslim razı olduk’. Herkes Kadri Bey’in bu adamlara karşı ne yapacağını bekliyordu. O hiçbir şey yapmadı ve İmamkızıoğlu’nu ve avanesini affederek köylerine gitmelerine müsaade verdi. Bu sayede herkes aradığı huzur ve istirahatı kavuştu. Fakat bir yandan da, yakalattığı belli başlı kaçakçıları Rejiye ve Duyûn-ı Umumiyye yerleştirdi ve bu tarzda onların kaçakçılıktan ilişkisini kesti (URL-2).

*

Trabzon’daki asayiş meseleleri arasında önemli bir yer tutan diğer bir mesele ise sosyal ve ekonomik yaşamı derinden etkileyen kömür ve tütün kaçakçılığı idi. Tütün kaçakçılarına göz açtırmayan Kadri Bey ile tütün kaçakçıları arasındaki mücadele de Trabzon’da dilden dile dolaşmıştı. Hatta ‘‘O zamanlar tütün kaçakçılığı ile şöhreti dillerde dolaşan biri, Kadri Bey’e bir gün haber göndermiş: ‘Beni takip ettirmekten vazgeçsin, ben istersem onun gözü önünde tütün kaçakçılığı yaparım. O farkına bile varmaz’. Bu haberden bir kaç gün sonra Kadri Bey, Bakioğlu Kahvesi’nin önünde otururken önünden bir cenaze alayı geçer. Cenazeye hürmeten Kadri Bey de halkla beraber ayağa kalkar ve alay bütün kalabalıklığı ile önlerinden gider. Ertesi gün o meşhur kaçakçıdan Kadri Bey’e şu haber gelir: ‘Dün önünüzden geçen tabutta ölü yoktu. Sizin bile hürmetle ayağa kalktığınız tabut kaçak tütünle dolu idi’. Kadri Bey tahkikat yapar, hakikaten böyle olduğunu anlayınca fevkalade kızar ve daha şiddetle mücadeleye koyulur’’. Kadri Bey’in oğlu Hüseyin Kazım Kadri Bey, babasının Trabzon valiliği günlerinde tütün kaçakçıları ile mücadelesine dair hatıralarında şunları anlatmaktadır: ‘‘Trabzon Vilayeti’nin tedavisi müşkül dertlerinin biri de ‘kaçakçılık’ idi. Memleketin dinç ve cesur evladını bu fena sanat ve ticarete sevk ve icbar eden sebepler de eksik değildi. Sûfiyyenin tevil ettikleri tarzda ‘Hırsızın ihtiyaçtan eli kesilmek’ daha doğru olurdu. Pederim, kaçakçıları şiddetle tenkile (uzaklaştırmaya) uğraştığı kadar, buna saik olan sebepleri de ortadan kaldırmaya çalıştı. Trabzon Vilayetinin bilhassa Lazistan (Rize) Sancağı dağlık ve taşlık yerlerdir. Nüfusu başka sancaklara nispet edilemeyecek derecede çoktur. Buna mukabil ziraata elverişli yerler pek azdır. Bundan dolayı, sürü sürü insanlar Kafkasya’ya, Rusya’nın cenup vilayetlerine, Romanya’ya, Bulgaristan’a, İstanbul’a İzmir’e giderek ve enva-ı şedâide göğüs gererek çalışmaya mecburdurlar. Kaçakçılığın, birçok müşkilât ve mezahimle beraber, bu yerlerde revaç bulmasının en belli başlı sebebi budur’. ‘Pederim, kaçakçılara karşı mukabil bir

teşkilat vücuda getirdi ve bu kuvvetle takibata başladı. Kaçakçıların geleceklere mühim noktaları tutturdu. Bir taraftan da belli başlı kaçakçıları Rejiye ve Duyûn-ı Umumiyyeye yerleştirdi ve bu tarzda onların ihtiyaçtan ellerini kesti (URL-2).

Sonuç

1990'lı yıllara kadar Akçaabat havalisi başta olmak üzere tütün tarımının yoğun şekilde yapıldığı Trabzon çevresinde 1993 yılında devlet tarafından başlatılan kota uygulaması ile tütüncülük, yerini büyük oranda fındıklılığa bırakmaya başlamıştır. Tütün bahçelerini bozan çiftçiler, mevcut fındık bahçelerini genişletme yoluna giderek yaşamlarını kazanmaya çalışmışlardır. Kısa zaman içinde tütünün devlet tarafından verilen destekleme kapsamından çıkarılması ve alımların kota sözleşmesi ile yapılması gibi sebeplerle tütün değer kaybetmeye devam etmiştir (Ergün ve Uğurlu, 2006: 133). Mevcut koşullar içinde sürdürülebilirliği kalmayan tütüncülük, bugün Akçaabat'ın birkaç köyünde oldukça sınırlı ekim alanlarında devam eden uygulamalar istisna tutulacak şekilde sona ermiştir.

Dünyanın en kaliteli tütünleri arasında yer alan Doğu Karadeniz tütününün yaklaşık üç yüz yıllık sergüzeşti bu şekilde sona ererken tütün kaçakçılığı ve kolculuk da mazideki yerlerini almışlardır. Reji Dönemi ve sonrasında tütün kaçakçıları ile kolcular arasında yaşanan mücadelelerde Türkiye genelinde on binlerce kişinin hayatını kaybettiği yolundaki iddialar (Salih Zeki, 1928: 17) dikkate alındığında Trabzon özelinde sınırlı bir kısmı tespit edilebilen anlatıların sosyal ve kültürel tarihimiz açısından ne derece önemli olduğu anlaşılacaktır.

Trabzon yöresinde eylemlerinden ötürü olumsuz imajları ile toplumsal ve kültürel bellekte yer edinen kolcuları ve onların mücadele ettiği tütün kaçakçıları konu alan türkü ve mani gibi söylemelik halk edebiyatı türlerinin yanı sıra, sözlü tarihin vesikaları olarak da değerlendirilebilecek anlatılar, zamana tutunmayı başarabilmiştir. Bunların bir kısmı bizzat yaşanmış olayların yarı kurgusal sunumlarından oluşmakta iken bir kısmı ikinci ağızlar tarafından aktarılan dolaylı ve geniş kurgulu anlatılardan oluşmaktadır. Aynı olayı konu alan ancak farklı kaynak kişilerden tespit edilen anlatılar arasındaki farklar, bunların çeşitlenme ve anonimleşme yolunda olduklarının göstergesidir.

Yöre insanı, geçimlik ölçekte sürdürdüğü tütüncülükle elde ettiği sınırlı varlıkların sömürülmesine karşı bir tepki olarak, gerçekte yaşanan olayları çoğu zaman idealize anlatılar hâline getirmiştir. Anlatılardaki vurgulardan anlaşılacağı üzere, yörede bugün de tespiti mümkün olan çoğu mani ve türküde görülen şekliyle, kaçakçılara büyük bir sempati beslenmiş, hatta onlara özenilmiş, kolcularla giriştikleri mücadeleler hasebiyle birer kahraman olarak görülmüşlerdir. “Astığı astık, kestiği kestik” kolcuların tavırlarının vurgulu şekilde ifade

Tütün bahçesi ve bitişiğinde tütün damı / Akçaabat-Fıstıklı Köyü

Tütün damında kurutma / Akçaabat-Fıstıklı Köyü

Açık alanda tütün kurutma / Akçaabat-Fıstıklı Köyü

Tütün kurutmada kullanılan vagonlar.

Tütün bahçesini hazırlamakta kullanılan bel. Tütün bahçesine gübre atmada kullanılan anadut.

Tütünlerin dizildiği ipler.

Tütün ayıklama çapası.

Tütün bahçesi bellendikten sonra oluşan büyük toprak kütlelerini ufalamak için kullanılan ve “volar kazması”.

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar:

- AKPINAR, M. (1998). *Reji İdaresi (1908-1925)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYGÜN, N. (2008). XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Yapı. *Karadeniz Araştırmaları*, 17, 75-111.
- GEDİKOĞLU, H. (2016). *Trabzon Folkloru*. İstanbul: Trabzon Valiliği Yayınları.
- GÜNAY-ERGÜN, S. ve UĞURLU, K. E. (2006). 1935 Yılından Günümüze Türkiye’de Tütün Ekimi ve Üretiminde Bölgesel Değişimler ile Alternatif Ürün Projesinin Etkileri. *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildirileri*, 115-134, Ankara: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- KARAÇAVUŞ, A. (2010). XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Tarım. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9, 47-70.
- KARAMURSAL, Z. (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*. Ankara: Atatürk Dil Tarih Kurumu Yayınları.
- KILIÇASLAN, A. (1994). Trabzon ve Akçaabat’ta Tütün Tarımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 29, 359-373.
- LERMİOĞLU, M. (2011). *Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş, Hicret Hatıraları*. İstanbul: Has Matbaa.
- MÜDERRİSOĞLU, A. (1990). *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÖSEN, S. (2015). Osmanlı Devleti’nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 38, 49-68.

PELİKOĞLU, M. C. (2009). Trabzon Yöresi Halk Müziği ve Kolbastı. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 16, 37-44.

Salih Zeki (1928). *Türkiye’de Tütün, Ziraat Zanaat ve Ticareti*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

YAZICI, M. (1995). *Osmanlı Dönemi On Meşhur Trabzon Valisi*. Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

YÜKSEL, A. (2012). Türkiye’de Tütüncülerin Kaçakçılışma Sürecinde Kolculuğun Baskısını İki Kolcunun Tercüme-i Hâlinde Anlama Denemesi. *Kebikeç*, 34, 185-200.

URL-1: <https://www.haber61.net/yosma-duzu-makale,1966.html> (Erişim: 07.06.2017)

URL-2: http://tr.yenisehir.wikia.com/wiki/Trabzon_Valisi_Kadri_Bey (Erişim: 07.06.2017)

Sözlü Kaynaklar:

KK-No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri	Tahsili	Mesleği
KK-1	Mustafa Keleş (Akt. Ali Keleş)	1923-Çarşıbaşı/Kaleköy	Okuryazar	Gemici
KK-2	Hamza Güner	1933-Akçaabat/Fıstıklı Köyü	Okuryazar	Çiftçi
KK-3	Hüseyin Lermi	1954-Trabzon/Tonya	İlkokul	Emekli
KK-4	Ali Usta	1947-Çarşıbaşı/Kaleköy	Lise	Emekli
KK-5	Ahmet Usta	1941-Vakfikebir	Okuryazar	Çoban
KK-6	Murat Furuncu	1954-Vakfikebir/Demirci	Okuryazar	Emekli
KK-7	Nermin Öncü	1951-Trabzon/Akçaabat	Üniversite	Emekli Öğretmen
KK-8	Fatma Şen	1950-Akçaabat/Pazarcık Köyü	Okuryazar	Ev Hanımı
KK-9	Emrullah Bülbül	1948-Arsin/Harmanlı Köyü	Okuryazar	Emekli
KK-10	Ali Keleş	1965-Çarşıbaşı/Kaleköy	Lise	Emekli
KK-11	Havva Keleş	1923-Çarşıbaşı/Kaleköy	Okuryazar değil	Ev Hanımı